

СМЕРТНА КАРА ЯК ВИД ПОКАРАННЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ: ЗАКОНОДАВЧЕ ОФОРМЛЕННЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Гороховська О.В.

кандидат юридичних наук, доцент
Класичний приватний університет

Смертна кара як вид покарання за вчинений злочин з давніх часів досить широко використовується в державах, які належать до різних регіонів та цивілізацій планети.

Дослідники вже досить давно аналізують проблеми, пов'язані із застосуванням смертної кари, зокрема, вплив політичних, економічних, культурних, релігійних, юридичних (зокрема, кримінально-правових) та інших чинників на наявність цього покарання в законодавстві різних держав. Водночас наявні в українській науковій літературі дослідження стосуються переважно суто кримінально-правових або історичних питань, пов'язаних зі смертною карою. Певною прогалиною виглядає відсутність спеціальних досліджень, присвячених загальній картині поширення цього покарання в державах та регіонах світу, зокрема в Європі, що становить безумовний науковий інтерес.

Метою статті є загальна характеристика застосування смертної кари в Європі, виявлення тенденцій і закономірностей відмови від цього виду кримінального покарання.

У сучасному світі Європа є єдиним регіоном, в якому практично всюди смертна кара заборонена законом. Саме європейські країни раніше за інші почали відмовлятися від цього покарання. Одними з перших європейських держав, які відмінили страту, були Португалія (1867 р.) і Нідерланди (1870 р.). Пізніше до них приєдналися Норвегія (1905 р.) та Швеція (1921 р.). В Сан-Марино смертна кара була скасована в 1865 р., а останній вирок був виконаний ще у 1468 р. В Ісландії юридично смертна кара була скасована у 1929 р., але остання смертна кара відбулася ще у 1830 р. В такій мікродержаві, як Ліхтенштейн, остання смертна кара відбулася ще у 1785 р., хоча юридично це покарання було скасоване лише у 1987 р.

Більшість так званих демократичних країн відмінили смертну кару лише останніми роками: Бельгія – в 1996 р.; Швейцарія – в 1992 р.; Італія – в 1994 р.; Іспанія – в 1995 р.; Великобританія – в 1998 р.; Франція – в 1981 р.; Німеччина – в 1987 р.; Греція – в 1993 р.

Шлях цих держав до скасування смертної кари був різним. Закріплення в конституції заборони смертної кари, поза сумнівом, є найважливішою гарантією права на життя. Так, ст. 24 конституції Португалії

встановила: "Застосування смертної кари не допускається". Ст. 27 конституції Італії передбачає, що "смертна кара не допускається інакше як у випадках, передбачених військовими законами і у військовий час".

Ряд держав Європи відмінили смертну кару за звичайні (загальнокримінальні) злочини ще на початку ХХ ст., але повна відміна цього вигляду покарання сталася порівняно недавно: Нідерланди – 1870 /1982; Норвегія – 1905/1979; Данія – 1933/1978; Фінляндія – 1949/1972 (перша цифра – дата відміни страти за звичайні злочини; друга – повної відміни страти). Навіть Португалія, країна, що виступила засновником аболіціоністського руху, відмінила смертну кару в 1867 р. лише за звичайні злочини, повна ж відміна сталася лише в 1976 р.

Після демонтажу соціалізму на початку 90-х рр. ХХ ст. країни Центрально-Східної Європи послідовно відмовилися від цього покарання. Пізніше за інших смертну кару в Європі скасувала Албанія (2007 р.).

Серед європейських держав, що відмінили смертну кару повністю, слід окремо виділити Францію, Англію, Швейцарію.

У Франції аж до ХІХ ст. смертна кара застосовувалася "в широких розмірах". Спроби її відміни під час Великої французької революції не призвели до успіху. Кримінальний кодекс 1810 р. (який діяв аж до 1992 р.) передбачав призначення смертної кари за велику кількість злочинів: від вбивства до руйнування дров'яних складів. Остання страта у Франції відбулася в 1977 р. До моменту відміни страти в 1981 р. сім осіб чекали на виконання вироку. Закон № 81—908 від 9 жовтня 1981 р. встановив: "Страта відміняється". Природно, що Кримінальний кодекс 1992 р. навіть не згадує смертної кари як вид покарання.

Конституція Швейцарії 1998 р. в ст. 10 встановила: "Кожна людина має право на життя. Смертна кара заборонена". До того конституція Швейцарії закріплювала лише заборону на ухвалення смертних вироків за політичні злочини (ст. 65). До моменту утворення федеральної держави в Швейцарії смертна кара була скасована по всій країні в 1848 р. за політичні злочини. Проте в багатьох кантонах вона залишалася ще багато десятиліть. Після відміни смертної кари в Конституції 1874 р. через п'ять років кон-

ституцію довелося міняти знову – заради відновлення можливості кантон знов вводити смертну кару й реалізовувати, таким чином, свої автономні права. У 1942 р. Кримінальний кодекс відмінив смертну кару за звичайні злочини. Проте норми військового КК діяли аж до 1992 р. За цими нормами смертна кара могла бути призначена у воєнний час, але не могла виконуватися. На сьогодні Швейцарія є учасником двох міжнародних договорів з відміни смертної кари.

Смертна кара, як і інші види покарання в кримінальному праві Англії, має альтернативний характер. Англійські закони XIX ст. знали до 200 злочинів, караних смертною карою, причому нарівні з державними злочинами, тяжкими посяганнями на особу, така сама міра покарання могла застосовуватися за каліцтво тварин, лісові порубки, крадіжку в церкві, на ярмарку тощо.

З прийняттям статутів королеви Вікторії 1837 і 1841 рр., а потім Закону про відповідальність за вбивство від 21 березня 1957 р. число злочинів, караних смертю, стало значно зменшуватися. Актом парламенту, прийнятим 8 листопада 1965 р., вживання закону про смертну кару за умисне вбивство було припинене строком на п'ять років, а в результаті рішення обох палат парламенту цей закон з 31 липня 1970 р. набув чинності на постійній основі (не поширюється на Північну Ірландію). Крім того, смертна кара призначалася за зраду суверену й державі (згідно із Законом про зраду 1351 р.), піратство, пов'язане з насильством (згідно із Законом про піратство 1837 р.).

При цьому смертна кара не може застосовуватися до осіб молодше 18 років і вагітних жінок. У першому випадку вона замінюється позбавленням волі на невизначений термін, але не довічним; у другому випадку – довічним ув'язненням. Протягом останніх двадцяти років смертна кара за ці злочини фактично не застосовувалася.

Вирок до смертної кари виконується шляхом повішення, яке здійснюється за допомогою "довгої петлі" – способу, винайденого дублінським професором Хотонем (негайна і безболісна смерть настає через зсув та розрив хребців).

У 1999 р. держава ратифікувала Додатковий протокол 2 до Пакту про цивільні і політичні права і Протокол 6 до Європейської конвенції.

Висновки. Отже, що вимога відміни смертної кари стала здобувати визнання світової спільноти лише порівняно недавно, що здебільшого зумовлено активною діяльністю ООН та Ради Європи.

Привертає увагу той факт, що на сьогодні не існує універсальних міжнародно-правових норм щодо заборони смертної кари. У 2007 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла безпрецедентний проект резолюції про встановлення мораторію на смертну кару в усьому світі. Цей документ підтри-

мали 99 країн – членів ООН, 52 виступили проти, 33 утрималися. Треба визнати, що шансів у цього документа поки що немає – серед його противників два постійні члени Ради Безпеки, що мають право вето.

На регіональному рівні успіхи є більш очевидними. На сьогодні всі 47 держав – членів Ради Європи відмінили або наклали мораторій на смертну кару. Аж ніяк не приносячи гідних захоплення успіхів, яких добився рух за відміну смертної кари в Європі, потрібно все ж визнати, що всі ці досягнення припадають на останні десятиліття. У 1950 р., коли була прийнята Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод, смертна кара розглядалася як прийнятна міра покарання, про що свідчить обмежувальне положення в ст. 2 Конвенції. Коли в 1983 р. була завершена робота над Протоколом № 6 до конвенції, що забороняє страту в мирний час, 12 країн – членів Ради Європи підписали його негайно. Проте було потрібно ще 2 роки, перш ніж його ратифікували перші 5 країни-членів (протокол набрав чинності лише в березні 1985 р.). У 2002 р. було ухвалено Протокол № 13 про відміну вищої міри покарання при всіх обставинах, у тому числі у воєнний час.

Відміна смертної кари стала необхідною умовою при прийнятті до Ради Європи. Так, при вступі до Ради Європи у 1996 р. Російська Федерація прийняла на себе ряд зобов'язань, у тому числі відмінити смертну кару не лише де-факто, але й де-юре підписати відповідний протокол (на сьогодні не ратифікований). Починаючи із 1996 р., у РФ смертні вироки до виконання не приводилися, покарання у виді смертної кари в РФ відповідно до постанови Конституційного Суду 1999 р. не призначається, у листопаді 2009 р. Конституційний суд Російської Федерації подовжив мораторій на смертну кару на невизначений термін.

За офіційними даними, у країнах – членах Ради Європи з 1997 р. не була страчена жодна людина [1].

Принагідно зазначимо, що першою з держав колишнього СРСР смертну кару скасувала Молдова (1995 р.), а остання страта в цій країні відбулася на десять років раніше, тобто ще за радянських часів. В Україні цей вид покарання був визнаний неконституційним згідно з рішенням Конституційного Суду від 29 грудня 1999 р. [2], а остання страта відбулася у 1997 р.

Отже, з пострадянських держав смертну кару на практиці застосовує лише Білорусь, залишаючись, таким чином, єдиною державою в Європі, яка не скасувала це покарання і не запровадила мораторій на виконання смертних вироків. Точних даних про кількість страчених у Білорусі немає.

Наразі правозахисники обурені виконанням двох смертних вироків у Білорусі в середні березня 2010 р. Нагадаємо, що у

Європі смертна кара офіційно застосовується лише в Беларусі, яка не є членом Ради Європи. Принагідно зазначимо, що смертні вироки громадянам Беларусі привели до виконання після того, як Парламентська Асамблея Ради Європи проголосувала за відновлення для цієї країни статусу спеціально запрошеної, за умови введення в Беларусі мораторію на винесення й виконання смертних вироків.

“Смертна кара є варварством і деградацією, – йдеться в заяві, зробленій офіційними особами Ради Європи. – Недавнє приведення у виконання смертних вироків ... стане серйозною перешкодою на шляху зближення Беларусі і Ради Європи” [3]. Автори заяви підкреслюють, що РЄ готова надати Беларусі будь-яку допомогу для подолання “самоізоляції” країни. “Але коли питання стосується прав людини і демократії, шлях може бути лише один. Ми знов закликаємо до негайної відміни смертної кари”, – говориться в документі.

Інші держави продовжують слідувати своїй лінії з відміни смертної кари, оскільки відповідно до міжнародно-правових норм немає жодних об'єктивних причин передбачати на законодавчому рівні та застосовувати цей вид кримінального покарання. На сьогодні держави, що продовжують підтримувати та застосовувати смертну кару,

належать до найбільш репресивних держав світу.

Міжнародна правозахисна організація Amnesty International закликає владу тих країн, у яких смертна кара досі існує, вжити відповідних заходів щодо обмеження та подальшого скасування цього виду покарання, а доки це не відбулося, організація пропонує державним владним структурам відмовитися від виконання смертних вироків відповідно до закликів Генеральної Асамблеї ООН про введення мораторію на смертну кару в усьому світі [4].

Література

1. Совет Европы, пространство без смертной казни [Электронный ресурс] // Сайт Ради Європи. – Режим доступа: http://www.coe.int/t/dc/files/themes/peine_de_mort/default_RU.asp.
2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ccu.gov.ua/pls/wccu/p0062?lang=0&rej=0&pf5511=33768>.
3. СЕ: смертная казнь – деградация и варварство [Электронный ресурс] // Сайт delfi. – Режим доступа: <http://ru.delfi.lt/abroad/belorussia/se-smertnaya-kazn-degradaciya-i-varvarstvo.d?d=30313033>.
4. Международная амнистия [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://amnesty.org.ru/node/698>.

Гороховська О.В. Смертна кара як вид покарання в країнах Європи: законодавче оформлення та практика застосування

Анотація. У статті подано загальну порівняльно-правову характеристику поширення та застосування смертної кари як кримінального покарання в європейському регіоні.

Ключові слова: смертна кара, кримінальне покарання, скасування, мораторій.

Гороховская О.В. Смертная казнь как вид наказания в странах Европы: законодательное оформление и практика применения

Аннотация. В статье дается общая сравнительно-правовая характеристика распространения и применения смертной казни как уголовного наказания в европейском регионе.

Ключевые слова: смертная казнь, уголовное наказание, отмена, мараторий.

Horokhovska O. The death penalty as type of punishment in the countries of Europe: legislative registration and practice of application

Annotation. In the article general comparatively-legal description of distribution and application of death penalty as criminal punishment in European region is given.

Key words: death penalty, criminal punishment, abolition, moratorium.